

การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส
อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

The Potential Development of Multi-Cultural Tourism on
Khlong Nam Sai SubDistrict, Aranyaprathet District, Sa Kaeo Province

สินิทรา สุขสวัสดิ์¹

Sinittra Suksawat

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม และ 4) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว กลุ่มตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองน้ำใส จำนวน 90 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ส่วนกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ คือ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองน้ำใส จำนวน 100 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการ ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวัด โดยใช้การหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาและการหาค่าความเชื่อมั่นด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่าตำบลคลองน้ำใสมีความเป็นพหุวัฒนธรรมเนื่องจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทย-ไทยญ้อ และมีศักยภาพสูงในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ทั้งทางด้านศักยภาพของชุมชน พบว่าชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ มีความโดดเด่นทั้งทางด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม เช่นเดียวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว พบว่าแหล่งท่องเที่ยวมีศักยภาพด้านสิ่งดึงดูด

Received: 2021-05-19 Revised: 2021-07-02 Accepted: 2021-07-04

¹ หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการนวัตกรรมการค้า วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี Bachelor of Business Administration Program in Innovative Trading Management, College of Innovative Management, Valaya Alongkorn Rajabhat University Under The Royal Patronage. Corresponding Author e-mail: sinittra@vru.ac.th

ใจทางการท่องเที่ยวสูง เนื่องจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และมีความเป็นมาอย่างยาวนาน ส่วนศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและด้านการเข้าถึง พบว่ามีศักยภาพอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากยังไม่มีความพร้อมในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกและเส้นทางการสัญจร และในส่วนของความร่วมมือของชุมชน พบว่าชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมในภาพรวมในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านการดำเนินงานและปฏิบัติการ ด้านการติดตามและประเมินผล มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการวางแผนและด้านการรับผลประโยชน์ มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

คำสำคัญ (Keywords): การท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม; ศักยภาพการท่องเที่ยว; การมีส่วนร่วม

Abstract

This research is a mixed method research between qualitative research and quantitative research. The objectives were 1) to study the context of the community in the development of multicultural tourism 2) to study the potential of the community in the development of multicultural tourism 3) to study the participation of the community in the development of multicultural tourism and 4.) to develop multicultural tourism routes Khlong Nam Sai sub district Aranyaprathet District, Sa Kaeo Province. The samples of qualitative research were 90 people of community leaders, government officials and villagers in Khlong Nam Sai sub district community, which were obtained by purposive sample. The quantitative samples were 100 people community leaders, government officials and villagers in Khlong Nam Sai sub district community, which were obtained by purposive sample. The research instruments were questionnaires, interview forms, and workshop group meeting. Check the quality of the measuring device by using content validation and Cronbach's alpha coefficient. The statistics used to analyze the data were frequency, percentage, mean, standard deviation and content analysis. The results of the research revealed that Khlong Nam Sai sub district has multicultural due to their mix between Thai and Thai Yo culture and their has a high potential to develop into a multicultural tourism destination in terms of the potential of the community found that the community is unique and outstanding in the way of life and cultural tradition. As well as the potential of a tourist attraction, it was found that tourist attractions have high potential in tourism attraction because of historical value and has a long history. The potential of facilities

and accessibility found that both of them have low potential due to there are less readiness in terms of facilities and traffic routes. Moreover, the community participation, it was found that the community had a high level of overall participation but when considering each aspect, it was found that the operational and operational aspects, monitoring and evaluation had a high level of participation whereas planning and receiving benefits part was found at a moderate level of participation, respectively.

Keywords: Multi-cultural Tourism; Potential of tourism; Participation

บทนำ (Introduction)

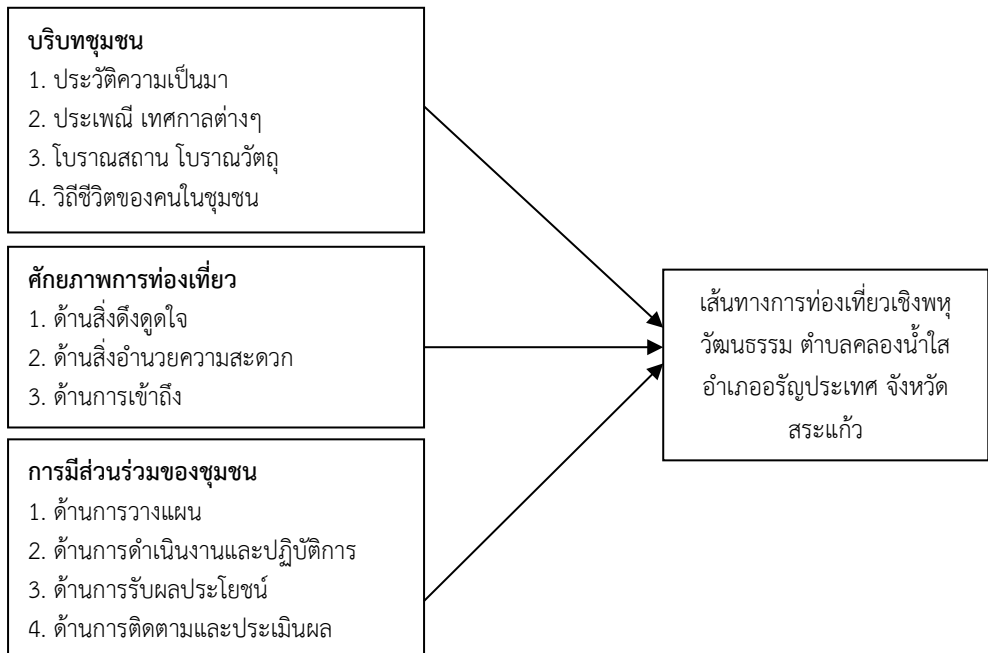
อำเภออรัญประเทศ เป็นหนึ่งในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่รัฐบาลให้ความสำคัญในการสร้างงาน กระจายความเจริญสู่ท้องถิ่นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ นอกจากนี้อำเภออรัญประเทศยังเป็น 1 ใน 3 อำเภอในเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีศักยภาพในการพัฒนาและขับเคลื่อนให้เติบโตเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษอย่างเต็มรูปแบบ เพราะอำเภออรัญประเทศเป็นพื้นที่ที่มีมูลค่าการค้าชายแดนสูง มีโอกาสในการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ค้าส่งค้าปลีก รวมทั้งธุรกิจขนส่งและคลังสินค้าระหว่างประเทศ เนื่องจากเป็นประตูฝั่งตะวันออกของไทยบนระเบียงเศรษฐกิจแนวใต้หรือ Southern Economic Corridor (ฐานเศรษฐกิจ, 2559) รวมทั้งยังมีตลาดชายแดนบ้านคลองลึกและตลาดอินโดจีน ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่การค้าที่มีความคึกคัก โดยมีอัตราการขยายตัวอยู่ 2.63% และมีมูลค่ารวม 6.45 พันล้านบาท (สวท เกตุงาม (2561) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนและดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้อำเภออรัญประเทศยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากมายที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในหลายพื้นที่ อาทิ ตำบลบ้านด่าน ตำบลหันทราย ตำบลเมืองไผ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบลคลองน้ำใส ซึ่งมีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์คือ ปราสาทเขาน้อย (สีชมพู) รวมทั้งยังมีวิถีชีวิตที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยและไทยญ้อ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย ภาษาพูด อาหาร ศิลปะการแสดง เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่หาดูได้ยาก มีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเฉพาะตัว ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง รวมทั้งมีความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมได้ อย่างไรก็ตามในการที่จะพัฒนาชุมชนหรือตำบลให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้น สิ่งสำคัญที่จะต้องทำเป็นลำดับแรกก็คือ การศึกษาบริบทและความต้องการของชุมชนในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ความพร้อมของชุมชน การมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิด

การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจ ประสบความสำเร็จและดึงดูดนักท่องเที่ยวในอนาคต ดังนั้นจากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เพื่อจะได้ทราบถึงบริบท การมีส่วนร่วม ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบการพิจารณาในการวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
2. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
4. เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมา ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

2. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามรูปแบบวิธีการวิจัย คือ

2.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองน้ำใส จำนวน 90 คน ซึ่งได้มาจากหลักจริยธรรมของขนาดของกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Allmark *et al.* 2009) และนำมาสุ่มตัวอย่างโดยไม่อาศัยความน่าจะเป็น โดยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง

2.2 วิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และชุมชนในตำบลคลองน้ำใส จำนวน 100 คน ซึ่งเป็นไปตามข้อกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (ประคอง กรรณสูตร, 2538) โดยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสนทนากลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 แบบสอบถาม ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมาจากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาดำเนินการสร้างแบบสอบถามเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย

3.2 แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมาจากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาดำเนินการสร้างแบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย

3.3 ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (IOC) จากผู้เชี่ยวชาญพบว่ามีความอยู่ระหว่าง 0.67-1.00 ซึ่งมากกว่าเกณฑ์ 0.50-1.00 (Turner and Carlson, 2003)

3.4 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับชุมชนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน และนำมาตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวัด โดยใช้การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha) พบว่าความเชื่อมั่นของข้อคำถามมีค่าอยู่ระหว่าง 0.882-0.897 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ความเชื่อมั่นสูง (ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป) และสามารถนำไปใช้ในการทดสอบได้ (Tavakol and Dennick, 2011)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ผู้วิจัยติดต่อประสานงานในการเข้าพื้นที่กับผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลคลองน้ำใส

4.2 จัดประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการเพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาของชุมชน ทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การสัมภาษณ์ การสำรวจ และสืบค้นจากเอกสารทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

4.3 ดำเนินการเก็บข้อมูลแบบสอบถามโดยนักวิจัยในพื้นที่กับผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และชุมชนในตำบลคลองน้ำใส จำนวน 100 คน

5. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

5.1 สถิติที่ใช้หาคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ การตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (IOC) และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha)

5.2 สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

5.3 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัย (Research Results)

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ผลการศึกษาบริบทของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

1.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

คนชาติพันธุ์ญ้อในจังหวัดสระแก้ว อพยพมาจากเมืองเวียงจันทร์หรือท่าอุเทนเมื่อ ครั้งที่เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานยศและราชทินนามเป็นเจ้าพระยาบรินทรเดชา ยกทัพไปปราบกบฏแล้วก็ได้กวาดต้อนผู้คนลงมาด้วย เดิมชาติพันธุ์ญ้อได้อพยพมาอยู่ที่บ้านดงอรัญ เขตจังหวัดศรีโสภณ ราชอาณาจักรกัมพูชา ต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ในไทยทางด้านตะวันออกของจังหวัดสระแก้ว ในเขตอำเภออรัญประเทศ ปัจจุบันชาติพันธุ์ญ้อกลุ่มนี้ได้กลายเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ ชาติพันธุ์ญ้อ ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลคลองน้ำใส ตำบลเมืองไผ่ ตำบลท่าข้าม ตำบลผ่านศึก และในเขตเทศบาลตำบลอรัญประเทศ

1.2 ลักษณะที่อยู่อาศัย

บ้านเรือนของชาติพันธุ์ญ้อปลูกสร้างด้วยไม้ หลังคามุงด้วยหญ้าแฝก แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสังกะสีหรือกระเบื้องตามแต่ฐานะของเจ้าบ้านเดิม ก่อนที่จะอพยพมาอยู่ที่ตำบลคลองน้ำใส

บ้านส่วนใหญ่ของชาติพันธุ์ญ้อเป็นบ้านทรงไทยเดิมใต้ถุนสูงหลังคาโปร่ง ปัจจุบันเป็นบ้านใต้ถุนสูง แต่หลังคาไม่สูงมากนัก ภายในบ้านจะมีห้องสำคัญอยู่ 2 ห้อง คือ ห้องเปิง ซึ่งเป็นห้องที่ไว้หิ้งผีบรรพบุรุษ เป็นห้องเล็กๆ ไม่มีสิ่งของใดๆ นอกจากหิ้งบูชา ปิดไว้เฉพาะไม่มีผู้เข้าไปอยู่อาศัย ถือเครื่องครัดมาก จะไม่ให้เขยหรือสะไภ้เข้าไปในห้องนี้เด็ดขาด และอีกห้องหนึ่งคือ ห้องผู้หญิง อาจเป็นห้องลูกสาวเอาไว้แต่งตัว เก็บข้าวของและนอน ส่วนผู้ชายก็จะอยู่อาศัยบริเวณที่กว้างรอบๆห้อง และบริเวณที่เป็นครัว จะยกพื้นต่ำลงมาจากพื้นที่อยู่อาศัย ใช้เพื่อประกอบอาหารโดยเฉพาะ

1.3 ภาษา

ภาษาญ้อมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน ลักษณะจะคล้ายกับภาษาไทยลาวทั่วไป เพราะเป็นภาษาถิ่นย่อยของลาว แต่ภาษาญ้อจะแตกต่างกับภาษาไทยลาวในด้านการออกเสียง โดยภาษาญ้อมีเสียงที่แหลมและมีการทอดเสียงมากกว่าภาษาลาวทั่วไป

1.4 การแต่งกาย

ผู้ชาย สวมกางเกงขาก๊วยทำด้วยผ้าฝ้ายย้อมด้วยสีครามหรือสีดำ ผู้สูงอายุอาจนุ่งโจง ผ้าฝ้าย หรือผ้าไหม สำหรับผู้มีฐานะดี ในเวลาทำงานในหมู่บ้านไปไร่ไปนา จะนุ่งกางเกงขาสั้นมีความยาวเลยเข่าเล็กน้อย อาจใช้สีคราม สีขาว หรือนุ่งโจงกระเบน ชาติพันธุ์ญ้อ เรียกว่า ผ้ายาวหรือผ้าเงิน ทำด้วยไหม จะนุ่งในโอกาสพิเศษ เสื้อใช้ทั้งไหมและฝ้ายตามฐานะทางสังคมและโอกาสในการใช้งาน

ผู้หญิง นุ่งผ้าถุงเรียกว่า ซิ่นคั้น มีทั้งซิ่นคั้นฝ้ายและซิ่นคั้นไหม ซึ่งจะเรียกตามวัสดุที่ทอ จะต่อหัวต่อตีนด้วยผ้าฝ้ายสีดำ ผู้มีฐานะจะใช้ซิ่นคั้นไหม นุ่งไปงานบุญหรือในโอกาสพิเศษ เสื้อจะตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม ตัดเป็นเสื้อแขนกุดผ่าอกติดกระดุมหน้า ตัวเสื้อยาวลงมาคลุมสะโพก ไม่มีกระเป่า นิยมสีนวล สีครีม เวลาอยู่บ้านจะใส่เสื้อห้อย (เดิมใช้ผ้ารัดอก) เป็นเสื้อที่จับจีบบริเวณด้านหน้าอกและด้านหลัง แขนเสื้อเป็นเส้นเล็กๆขนาคาสาวยเสื้อชั้นใน สวมหัว ความยาวของตัวเสื้อเลยเอวลงมาเล็กน้อย ปลอ่ยชายเสื้อ เวลาออกนอกบ้านจะสวมเสื้อที่มีแขนทับภายนอก เวลาทำบุญจะพาดผ้าเปียงที่ไหล่ซ้ายทิ้งชายลงมาทั้งด้านหน้าและด้านหลังเพื่อประกอบชุดให้สวยงามในโอกาสพิเศษ ถ้าเป็นงานบุญ ใช้ผ้าเปียงสีขาว

1.5 ประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญ

ประเพณีแห่หอปราสาทผึ้ง ซึ่งถือเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวไทยญ้อของตำบลคลองน้ำใส โดยชาวญ้อเชื่อกันว่าประเพณีถวายปราสาทผึ้ง เป็นการทำบุญประจำเทศกาลออกพรรษาที่ทำกันมาเนิ่นนานแต่ครั้งบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ จะทำให้มีความสุขความเจริญในภพหน้า สำหรับหอปราสาทผึ้ง จะใช้ไม้ไผ่เป็นโครงและรูปร่างปราสาท แล้วนำต้นกล้วยหรือกาบกล้วยทำเป็นหลังคาแกะสลักเป็นลวดลายไทย แล้วนำขี้ผึ้งมาหลอมเป็นรูปดอกไม้โดยใช้แม่พิมพ์จากมะละกอสลักเป็นลวดลายที่ต้องการจุ่มลงในขี้ผึ้งเหลว แล้วแช่ลงในน้ำให้

ซี่ผึ้งแห้งตัว นำไปเสียบบนปราสาทผึ้ง และจะประดับด้วยดอกไม้เหลืองอร่ามแซมด้วยดอกบานไม่รู้โรยสีม่วงสดก่อร่างรวมตัวเป็นปราสาทแห่งศรัทธาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชามานาน ซึ่งมักจะถวายเครื่องอัฐบริวารและปัจจัยไปพร้อมกันด้วย ใครมีข้าวสารอาหารแห้ง กะปิ น้ำปลา สมุด ยาสีฟัน ฯลฯ ก็ผูกใส่ปลายไม้ไผ่เหลาเป็นเส้น ๆ เพื่อเสียบประดับยอดของปราสาทผึ้ง บ้างตั้งเป็นองค์ฐานกันเลยทีเดียว และจะพากันแห่หอบปราสาทผึ้งไปถวายที่วัดประจำหมู่บ้านใครใกล้วัดไหนก็ถวายวัดนั้น โดยนิยมจัดขึ้นในวันก่อนวันตักบาตรเทโวหรือตักบาตรดาวดึงส์ 1 วัน ซึ่งคือวันออกพรรษาขึ้น 14 ค่ำ ของเดือน 11 ของทุกปี

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน การทำบุญข้าวประดับดินนั้น ชาวบ้านจะนำข้าวปลา อาหาร คาวหวาน ผลไม้ หมา กบ ปลา บุกหรี มาห่อด้วยใบตอง และทำเป็นห่อเล็กๆ ก่อนจะนำไปวางตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือตามพื้นดินบริเวณรอบๆ เจดีย์ หรือโบสถ์ โดยการทำบุญข้าวประดับดินนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงอุทิศส่วนกุศลให้กับสัตว์นรกหรือเปรต โดยนิยมจัดในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า

ประเพณีทำบุญขึ้นเขาน้อย เป็นประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นตำบลคลองน้ำใสที่ได้ปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนมัสการเจ้าพ่อเขาน้อยบนเขาน้อยสี่ชมพู (หรือเจ้าพ่อขุนดาบ) ซึ่งสถิตอยู่ที่ปราสาทเขาน้อยสี่ชมพู เชื่อกันว่าเจ้าพ่อเขาน้อยจะคอยคุ้มครองชาวบ้านคลองน้ำใสให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ข้าว น้ำ อุดมสมบูรณ์โดยนิยมจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 บริเวณเขาน้อย (สี่ชมพู)

1.6 อาหาร

ส่วนใหญ่คนชาติพันธุ์ญ้อ จะนิยมรับประทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก ต่างจากคนชาติพันธุ์ญ้อที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่รับประทานข้าวเหนียว อาหารคล้ายกับชาวไทย-ลาว จะนำสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย ขนุน มาประกอบอาหาร เช่น แกงหยวกกล้วย และแกงขนุน นอกจากนี้ยังมีอาหารและขนมประจำถิ่น คือ แนนมะเขือหรือซุ้ปะมะเขือ และขนมแบน หรือเรียกอีกอย่างว่าขนมข้าวโพด โดยขนมแบนจะมีกลิ่นหอมของข้าวโพดและน้ำตาลมะพร้าว

1.7 ศิลปะการแสดง

ชาวไทยเชื้อสายญ้อ มีศิลปะการแสดงคือการฟ้อนไทยญ้อ โดยจะพบในช่วงเทศกาลสงกรานต์เดือนเมษายน และเทศกาลที่สำคัญๆ เท่านั้น ในช่วงสงกรานต์ ชาวชาติพันธุ์ญ้อจะมีการสงฆ์น้ำพระในตอนกลางวัน โดยมีการตั้งขบวนแห่จากคุ้มเหนือไปยังคุ้มใต้ตามลำดับ ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นต้นไป จนถึงวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 5 นอกจากนี้ในชุมชนยังมีศิลปะการแสดงหมอลำแคนและหมอลำ

1.8 โบราณสถาน โบราณวัตถุ

ตำบลคลองน้ำใส มีโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นโบราณสถานที่ชาวบ้านให้ความเคารพ เลื่อมใส ศรัทธา และยังเป็นโบราณสถานที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสระแก้ว นั่นก็คือ ปราสาทเขาน้อย หรือปราสาทเขาน้อยสีชมพู ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านคลองน้ำใส ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ห่างจากพรมแดนไทย-กัมพูชา ประมาณ 1 กิโลเมตร สันนิษฐานว่า ปราสาทนี้สร้างในพุทธศตวรรษที่ 12 และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในพุทธศตวรรษที่ 15 และคงความสำคัญจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 เชื่อว่าเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ตัวปราสาทเป็นโบราณสถานไม่ก่ออิฐสอปูน ประกอบด้วยปราสาทก่อด้วยอิฐ 3 หลังคือ ปรากฏทิศเหนือ ปรากฏองค์กลาง และวิหารทิศใต้ แต่คงเหลือเพียงปรากฏองค์กลางเท่านั้นที่ยังคงสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ส่วนปรากฏทางทิศเหนือ และวิหารทิศใต้ เหลือเพียงฐานเท่านั้น ที่หน้าเขาน้อยมีการสร้างศาลไว้ เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อเขาน้อย หรือ เจ้าพ่อขุนดาบ และมีการเซ่นไหว้ทุกเดือน 6 และเดือน 12 ของทุกปี นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่ามีหลายครั้งที่ประเทศกัมพูชาในสมัยก่อนได้พยายามยิงปืนใหญ่เข้ามาทางปราสาทเขาน้อย แต่ปรากฏว่ากระสุนปืนใหญ่ไม่เกิดการระเบิด จึงทำให้ปราสาทเขาน้อยเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของคนในพื้นที่จนถึงปัจจุบัน

1.9 ภูมิปัญญา

ชาติพันธุ์อยู่ในตำบลคลองน้ำใส ส่วนใหญ่ทำการเกษตร มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ การทำหอปราสาทผึ้ง การบายศรี การทอผ้า การทำกระทงใบตอง การทำดอกผึ้ง เพอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ การปั้นดินเหนียว การร้อยมาลัย และการจักสาน อาทิ ตะกร้า ช้อง ไซ สุ่มไก่อ เป็นต้น นอกจากนี้ในชุมชนยังมีประชาชนชาวบ้านในด้านต่างๆ อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การบายศรี งานบวช เป็นต้น ส่วนอาชีพของชุมชนโดยส่วนใหญ่จะทำการเกษตร ทำนาและปลูกข้าว

2. ผลการศึกษาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

สำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมของชุมชน ผู้วิจัยใช้การประชุมกลุ่มเชิงปฏิบัติการเพื่อเก็บข้อมูลผ่านเครื่องมือ 2 ชนิด ประกอบด้วย การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) และการวิเคราะห์ศักยภาพตามหลักองค์ประกอบของการท่องเที่ยว 3As ประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจ (Attractive) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) และการเข้าถึง (Accessibility) (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2542) โดยผลการวิเคราะห์ของแต่ละเครื่องมือมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค (SWOT Analysis)

2.1.1 จุดแข็ง

- มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ และสืบทอดต่อกันมา ทั้งด้านที่อยู่อาศัย อาหาร ภาษา การแต่งกาย ศิลปะการแสดง และประเพณี ความเชื่อต่างๆ

- มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทย-ไทยญ้อ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่แตกต่างและมีคุณค่า
- มีโบราณสถาน และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมา
- มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง
- มีปราชญ์ชุมชนที่เข้มแข็ง
- มีตลาดขายสินค้าชุมชนทุกวันอาทิตย์
- มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพภายในหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มไม้กวาด และกลุ่มจักสาน

2.1.2 จุดอ่อน

- คนในชุมชนไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

- มีการรวมกลุ่มของชุมชน แต่ไม่มีความเข้มแข็งของแต่ละกลุ่มที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนของกลุ่มได้ นั่นคือ ขาดระบบการบริหารจัดการที่ดี

- ไม่มีนวัตกรรมที่เป็นจุดเด่นหรือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
- ไม่มีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนให้บุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยว
- ไม่มีสื่อ เช่น แผ่นพับ โบรชัวร์ เว็บไซต์ สำหรับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว
- ไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลหมู่บ้าน
- ไม่มีจุดเช็คอินในแหล่งท่องเที่ยว
- ป้ายบอกทางมีค่อนข้างน้อย
- ไม่มีการจัดตั้งโฮมสเตย์สำหรับรองรับนักท่องเที่ยว
- ไม่มีการจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

2.1.3 โอกาส

- โบราณสถานมีศักยภาพที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในอนาคต

- เป็นพื้นที่ที่มีตลาดโรงเกลือ ซึ่งถือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ซึ่งจะเป็นโอกาสที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวได้

- มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทย-ไทยญ้อ ซึ่งจะเป็นโอกาสในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในอนาคตได้

- มีร้านค้าสินค้าโอท็อปภายในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถพัฒนาให้เป็นศูนย์ขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวในอนาคต

- การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์หรือพหุวัฒนธรรมระหว่างตำบล เพื่อพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวในอนาคต

- นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของรัฐบาล
- กระแสค่านิยมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีมากขึ้น

- มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเอง ซึ่งเป็นโอกาสที่จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น

2.1.4 อุปสรรค

- การไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ
- ขาดงบประมาณในการบูรณะซ่อมแซมหรือปรับปรุงโบราณสถานต่างๆ
- ขาดงบประมาณในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว
- พื้นที่ตั้งของตำบลมีอาณาเขตติดชายแดน ซึ่งอาจทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมเกิดความหวาดกลัวและไม่กล้าเดินทางมาท่องเที่ยว
- ไม่มีตลาดสำหรับรองรับสินค้าของชุมชน
- ไม่มีรถโดยสารสาธารณะที่จะเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวหรือเข้าไปในชุมชน 2.2 ผลการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวตามหลักขององค์ประกอบการท่องเที่ยว 3As สิ่งดึงดูดใจ (Attractive) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) และการเข้าถึง (Accessibility)

2.2.1 ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attractive)

2.2.1.1 ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและองค์ความรู้

ตำบลคลองน้ำใส เป็นชุมชนที่มีเชื้อสายชาวไทยญ้อ ซึ่งมีเอกลักษณ์และมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการแต่งกาย ผู้หญิง จะนิยมนุ่งผ้าถุง เรียกว่า ซิ่น คั่น ส่วนเสื้อจะตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม ตัดเป็นเสื้อแขนกุดผ่าอกติดกระดุมหน้า ส่วนผู้ชาย จะสวมกางเกงขาก๊วยทำด้วยผ้าฝ้ายย้อมด้วยสีครามหรือสีดำ และจะสวมเสื้อแขนสั้นผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม สำหรับอาหาร ชาวไทยญ้อจะนิยมทำอาหารจากสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติ โดยอาหารและขนมพื้นถิ่นคือ แหนมมะเขือหรือซูปมะเขือ และขนมแนบ หรือเรียกอีกอย่างว่าขนมข้าวโพด นอกจากนี้ในเรื่องของภูมิปัญญานั้น พบว่า ชาวไทยญ้อมีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ การทำหอปราสาทผึ้ง การบายศรี การทอผ้า รวมทั้งยังมีปราชญ์ชาวบ้านในด้านต่างๆ อาทิ พิธีกรทางศาสนา เช่น การบายศรีงานบวช เป็นต้น

2.2.1.2 คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ตำบลคลองน้ำใส มีโบราณสถานที่มีคุณค่าและถือว่าเป็นเอกลักษณ์ประจำจังหวัดสระแก้ว นั่นก็คือ ปราสาทเขาน้อย โดยปราสาทเขาน้อย เป็นปราสาทศิลปะแบบขอม ประกอบด้วยปราสาทก่อด้วยอิฐ 3 หลังคือ ปราสาททิศเหนือ ปราสาทองค์กลาง และวิหารทิศใต้ เชื่อว่าเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู สันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 12 และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในพุทธศตวรรษที่ 15 และคงความสำคัญจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 จนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติจากกรมศิลปากร รวมทั้งมีการค้นพบโบราณวัตถุที่สำคัญ อาทิ

เครื่องปั้นดินเผา ทับหลังหินทราย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่ามีหลายครั้งที่ประเทศกัมพูชาในสมัยก่อนได้พยายามยิงปืนใหญ่เข้ามาทางปราสาทเขาน้อย แต่ปรากฏว่ากระสุนปืนใหญ่ไม่เกิดการระเบิด จึงทำให้ปราสาทเขาน้อยเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของคนในพื้นที่จนถึงปัจจุบัน

2.2.1.3 คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

ชาวไทยเชื้อสายญ้อในตำบลคลองน้ำใส มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และมีการสืบสานวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน โดยประเพณีที่นิยมทำกันเป็นประจำในทุกๆปี คือ ประเพณีแห่ห่อปราสาทผึ้ง ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีเก่าแก่และมีชื่อเสียงในระดับจังหวัด นิยมจัดขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี นอกจากนี้ยังมีประเพณีทำบุญขึ้นเขาน้อย จัดขึ้นเพื่อนมัสการเจ้าพ่อเขาน้อยซึ่งสถิตอยู่ที่ปราสาทเขาน้อยสี่หมุ โดยเชื่อกันว่าเจ้าพ่อเขาน้อยจะคอยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ข้าว น้ำ อุดมสมบูรณ์ นิยมจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 และประเพณีบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงอุทิศส่วนกุศลให้กับสัตว์นรก หรือเปรต โดยนิยมจัดในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 นอกจากนี้ตำบลคลองน้ำใดยังมีศิลปะการแสดงที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม คือการฟ้อนไทยญ้อ ซึ่งจะนิยมทำการแสดงในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่น เทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น รวมทั้งยังมีศิลปะการแสดงหมอแคนและหมอลำที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยววัฒนธรรมให้ความสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม

2.2.1.4 ความผูกพันต่อท้องถิ่นและความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

คนในชุมชนตำบลคลองน้ำใส มีความผูกพันต่อท้องถิ่นค่อนข้างสูง เนื่องจากคนในท้องถิ่นเป็นคนที่มิเชื่อสายญ้อถึงร้อยละ 80 ทำให้คนในชุมชนมีความรัก สามัคคี และเอื้ออาทรต่อกัน นอกจากนี้คนในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มกันเพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาวไทยญ้อ โดยจะเห็นได้จากการการถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณี สืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากการจัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ เป็นประจำทุกปี อาทิ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีทำบุญขึ้นเขาน้อย และประเพณีแห่ห่อปราสาทผึ้ง ซึ่งมีการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน รวมทั้งการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลกระทรวงวัฒนธรรมจังหวัดสระแก้ว ในการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออนุรักษ์สิ่งต่างๆเหล่านี้ไว้ และสามารถนำมาเป็นจุดเด่นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป

2.2.2 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity)

ตำบลคลองน้ำใส มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวค่อนข้างน้อย และยังไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นห้องน้ำ ร้านอาหาร ร้านเครื่องดื่ม ร้านขายสินค้าที่ระลึก/ร้านขายสินค้าชุมชน และสถานที่จอดรถ ซึ่งหากในอนาคตมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากขึ้น

อาจจะไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแหล่งท่องเที่ยวหลักของตำบลคลองน้ำใส นั่นคือ ปราสาทเขาน้อย พบว่า ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งในเรื่องของที่จอดรถ ร้านอาหาร เครื่องดื่ม หรือห้องน้ำไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งป้ายประชาสัมพันธ์การให้ข้อมูลความรู้ต่างๆ ในบริเวณปราสาทเขาน้อย พบว่า บางป้ายมีสภาพเสื่อมโทรมและไม่ได้รับการบูรณะซ่อมแซม และไม่มีร้านขายสินค้าชุมชน/ร้านขายของที่ระลึกไว้บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวไม่เกิดการจดจำ บอกต่อ และไม่กลับมาท่องเที่ยวซ้ำ นอกจากนี้ยังไม่มีไกด์ท้องถิ่นเพื่อคอยให้ความรู้และเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับปราสาทอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในส่วนของจุดเช็คอินและจุดพักผ่อน พบว่าปราสาทเขาน้อยมีจุดเช็คอินที่สวยงาม ที่นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายภาพเป็นที่ระลึกได้ และมีที่พักคอยสำหรับนักท่องเที่ยวที่นั่งพักก่อนเดินทางกลับลงจากปราสาทเขาน้อย

สำหรับในส่วนของโรงแรมและที่พัก พบว่า ตำบลคลองน้ำใสไม่มีโรงแรม ที่พัก หรือโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว แต่ในอดีตเคยมีบ้านพักที่มีการจัดทำโฮมสเตย์ แต่เนื่องจากไม่มีนักท่องเที่ยว จึงไม่ได้มีการขอต่อใบอนุญาต แต่ก็มีความพร้อมและความต้องการที่จะพัฒนาเป็นโฮมสเตย์ในอนาคต หากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว และเมื่อพิจารณาถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว พบว่าไม่มีการประชาสัมพันธ์หรือจัดทำข้อมูลเพื่อเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นแผ่นพับ โบรชัวร์ หรือเว็บไซต์ ซึ่งทำให้แหล่งท่องเที่ยวไม่เป็นที่รู้จักและนักท่องเที่ยวไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติม

2.2.3 ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility)

ตำบลคลองน้ำใสมีป้ายบอกทางตลอดเส้นทางในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว มีถนนที่มีสภาพดีเหมาะสมต่อการเดินทาง และสามารถเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ได้สะดวก อย่างไรก็ตามพบว่าไม่มีรถโดยสารประจำทางหรือรถสำหรับรับส่งนักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางมาท่องเที่ยวด้วยรถสาธารณะ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อการเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้ และเป็นข้อจำกัดในการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคต ดังนั้นหากต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ภาครัฐควรส่งเสริมให้มีรถโดยสารประจำทางหรือรถโดยสารสาธารณะที่เชื่อมโยงระหว่างตำบลหรือหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางเพิ่มมากขึ้น

3. ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนร่วมด้วย ประกอบไปด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงานและปฏิบัติการ ด้านการรับผลประโยชน์ และด้านการติดตาม

และประเมินผล โดยทำการเก็บแบบสอบถามกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ได้แก่ ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวน 100 คน รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

การมีส่วนร่วมของชุมชน	n = 100		ระดับการมีส่วนร่วม
	$\bar{X}$	S.D	
ด้านการวางแผน	3.34	0.56	ปานกลาง
ท่านมีโอกาสในการวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชน	3.25	0.67	ปานกลาง
ท่านมีส่วนร่วมในการประชุมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว	3.43	0.78	มาก
ท่านมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่	3.46	0.66	มาก
ท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการจัดการแหล่งท่องเที่ยว	3.32	0.74	ปานกลาง
ท่านมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางเกี่ยวกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว	3.23	0.80	ปานกลาง
ด้านการดำเนินงานและปฏิบัติการ	3.65	0.40	มาก
ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้	3.36	0.67	ปานกลาง
ท่านมีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมต่างๆของชุมชน	3.70	0.58	มาก
ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน	3.67	0.60	มาก
ท่านปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ หรือมาตรการในการดูแลรักษาชุมชนของท่าน	3.85	0.64	มาก
ด้านการรับผลประโยชน์	3.26	0.58	ปานกลาง
ท่านได้รับประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมของชุมชน	3.54	0.80	มาก
ท่านได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน	3.36	0.73	ปานกลาง
ท่านได้รับรายได้เพิ่มขึ้นจากแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน	2.88	0.77	ปานกลาง
ด้านการติดตามและประเมินผล	3.63	0.45	มาก
ท่านได้มีส่วนร่วมติดตามการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆของชุมชน	3.45	0.73	มาก
ท่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมต่างๆของชุมชน	3.43	0.78	มาก
ท่านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น	3.80	0.74	มาก
ท่านได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของชุมชน	3.83	0.82	มาก
รวม	3.47	0.45	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า ชุมชนตำบลคลองน้ำใสมีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.47 ($\bar{X} = 3.47$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการดำเนินงานและปฏิบัติการ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.65 ($\bar{X} = 3.65$) รองลงมาคือ ด้านการติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.63 ($\bar{X} = 3.63$) ด้านการวางแผน อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.34 ($\bar{X} = 3.34$) และด้านการรับผลประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.26 ($\bar{X} = 3.26$) ตามลำดับ

4. ผลการศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ผลการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว รายละเอียดดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 เส้นทางท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

จากการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว พบว่าชุมชนมีศักยภาพเพียงพอในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เนื่องจากชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่าง มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมทั้งมีปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยังมีโบราณสถานที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอรัญประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดการการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัยรัตน์ จุสปาโล (2559) กล่าวว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จของการ

ท่องเที่ยวชุมชนต้องประกอบด้วยคนในชุมชนควรให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว จะต้องมีความคิดที่ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวเนื่องจากใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นต้นทุนจากชุมชน ดังนั้นควรพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้ดำเนินงานได้ทั้งความรู้ ความเข้าใจและความสามารถ เพื่อดำเนินการในกระบวนการอันเกิดประโยชน์แก่ชุมชนคือการวางแผน การวิเคราะห์ และการประเมินผลหรือสรุปบทเรียนความสำเร็จหรือล้มเหลวในชุมชน

2. ศักยภาพการท่องเที่ยวของตำบลคลองน้ำใสด้านสิ่งดึงดูดใจในเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ในระดับสูง เนื่องจากมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทย-ญ้อ และมีเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น การแต่งกาย อาหาร นอกจากนี้ยังมีปราสาทเขาน้อย ซึ่งถือว่าเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งยังมีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์คือ ประเพณีขึ้นเขาน้อย ซึ่งเป็นจัดกิจกรรมที่จัดอย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และความงดงามทางศิลปวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ สามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี และถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) พบว่า บ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และสถานที่สำคัญต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ ซึ่งส่งผลต่อการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตามศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของตำบลคลองน้ำใสยังอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็น ร้านอาหาร เครื่องดื่ม ที่พัก ร้านขายสินค้าที่ระลึก และสถานที่จอดรถ ซึ่งยังไม่พร้อมและไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวอยู่ในระดับต่ำเช่นเดียวกัน เพราะยังไม่มีป้ายบอกทางและไม่มีรถโดยสารสาธารณะสำหรับรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้พร้อมสำหรับการท่องเที่ยวในอนาคต เนื่องจากสิ่งต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวสอดคล้องกับงานวิจัยของ จริญญา ฌพิกุล (2554) พบว่า สถานที่ท่องเที่ยวต้องมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยว โดยเน้นความสะดวกของแหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ห้องน้ำ ที่พัก ที่จอดรถ ป้ายบอกทางควรมีความชัดเจน ซึ่งมีผลต่อการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และงานวิจัยของประพัทธ์ชัย ไชยนอก (2553) พบว่า ระบบการคมนาคมขนส่งเพื่อเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมของบ้านด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การพัฒนาระบบการคมนาคมให้มีความเพียงพอแก่ความต้องการของนักท่องเที่ยว ในด้านเส้นทางการเดินทางส่วนใหญ่มีปลอดภัย และมีป้ายบอกทางที่ชัดเจนส่งผลต่อการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยว

3. การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว พบว่าชุมชนมีความต้องการและมีความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในทุก

ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำเนินงานและปฏิบัติการ ด้านการติดตามและประเมินผล ด้านการวางแผน และด้านการรับผลประโยชน์ ซึ่งการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับแนวคิดของ ทศพล ชื่นอุปการณันท์ (2549) กล่าวว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนทั้งด้านการกระจายรายได้ การทำนุบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยว และการประสานงานกับภายนอก จะทำให้สมาชิกในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว เกิดการหวงแหน ตระหนักและร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและจะทำให้เกิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และงานวิจัยของ อรวรรณ เกิดจันทร์ (2557) พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งขั้นตอนต่างๆของกระบวนการมีส่วนร่วมจะส่งผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน มีประสิทธิภาพและทำให้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวในอนาคต

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 ควรมีการทำความเข้าใจ และอบรมให้ความรู้กับชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว และประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญและร่วมมือกันในการจัดการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

1.2 ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ชุมชนสามารถดึงอัตลักษณ์ออกมาใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดรายได้และเกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีในชุมชนให้คงอยู่สืบต่อไป

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากชุมชนมีศักยภาพด้านสิ่งดึงดูดใจทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับสูง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในอนาคตได้

1.4 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว อาทิ ที่จอดรถ ห้องน้ำ ที่พัก รวมทั้งเส้นทางการสัญจร เพื่อให้สามารถเดินทางได้สะดวก และเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ

2.2 ควรมีการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุง พัฒนา หรือแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆจากการจัดการการท่องเที่ยว

2.3 ควรมีการศึกษาศักยภาพด้านอื่นๆ หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเพิ่มเติม เพื่อจะได้นำมาเป็นต้นแบบให้กับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- จริญญา ฦพิกุล. (2554). การศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัด เชียงราย. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2543). อุตสาหกรรมท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- ฐานเศรษฐกิจ. (2559). รู้จักเส้นทางเศรษฐกิจสายอาเซียน GMS Economic Corridors (ตอนที่ 1). สืบค้น 30 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.thansettakij.com/content/108820>.
- ทศพล ชื่นอุปการนันท์. (2549). แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เมืองเก่าลพบุรี อย่างยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กรรณสูตร. (2538). สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพัทธ์ชัย ไชยนอก. (2553). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านด่าน ซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
- สวาท เกตุงาม. (2561). อนุรักษ์ประเทศ ด้านค้าขายแดนอินโดจีน. โพสต์ทูเดย์ดอทคอม. สืบค้น 30 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.posttoday.com/aec/news/536373>.
- องค์การบริหารส่วนตำบลคลองน้ำใส. (2564). ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตำบลคลองน้ำใส. สืบค้น 30 มิถุนายน 2564, จาก <http://klongnumsai.go.th/public/history/data/index/menu/22>.
- อรรวรรณ เกิดจันทร์. (2557). การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชายเลนคลองโคกน จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธุรกิจ บัณฑิตย.
- Allmark, P., Boote, J., Chambers, E., Clarke, A., McDonnell, A., Thompson, A. and Tod, A. (2009). Ethical Issues in the Use of In-Depth Interviews: Literature Review and Discussion. *Research Ethics Review*. 5(2), 48-54.
- Tavakol, M. and Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*. 2, 53-55.
- Turner, Ronna & Carlson, Laurie. (2003). Indexes of Item-Objective Congruence for Multidimensional Items. *International Journal of Testing*. 3(2), 163-171.